

EVICTIO MISSILIMUM

ZLINSZKY JÁNOS
professor emeritus

A római jogban a magántulajdon, a ‘dominium ex iure Quiritium’ védelme csak fokozatosan alakult ki. Helyesebben, a védelem együtt haladt annak elismerésével, hogy valaki egy birtokában lévő dologra csak azt állíthatja: enyém – *meum est*, – vagy azt, quiritár jogom alapján enyém – *meum est ex iure Quiritium*.¹ Utóbbit, valószínűleg kezdettől, megillette a közösségi jogvédelem. Ez először a ‘res Mancipi’ tárgyaira terjedt ki, amelyeknek védelmére a ‘legis actio sacramento in rem’ szolgált,² mivel ezeket a római polgár a közösségtől, a közösség révén kapta.

Még a királykorban kiterjesztették ezt a védelmet az ‘usucapio’-val, elbirtoklással szerzett olyan tulajdontárgyra, amelyen Quiritár tulajdon nem állott fenn, vagy amelyet tulajdonosa átruházott az új birtokosra.³ Ezzel a tartós használatban lévő ‘res Mancipi’ tulajdon tárgyai lettek, s átruházásukra – minthogy mancipációval az nem volt lehetséges –, még a XII. t.t. előtti pontifikális interpretáció kidolgozta az ‘in iure cessio’ átruházási lehetőségét, melyet a XII t.t. hagyománya szerint a mancipációval együtt megerősített.⁴

A Quiritár tulajdon tárgya abszolút védelmet élvezett a római jogban. A quiritár tulajdon nem szűnt meg a tulajdonos akarata, ill. formai jogi aktusa nélkül, csak ha annak tárgya elpusztult. A tulajdonos halála csak más személyre szállította át a jogot (*sui heredes*), vagy foglalhatóvá tette. Még az sem szüntette meg tárgy és tulajdonosa között a személyes kapcsolatot, ha a tárgy ellenség hatalmába került: a postliminium révén, ha római törvény hatálya alatt álló területre került a tulajdon tárgya vissza, azon a jogvédelmi igény újra feléledt.⁵

¹ Részletesen kifejtve ZLINSZKY JÁNOS: *Meum est ex iure Quiritium*. (A. Univ. Miskolc. IV.) Miskolc, 1990. 183–216., uő: *Állam és jog az ősi Rómában*. Budapest, 1996. 184. skk.

² Részletesen ZLINSZKY JÁNOS: Zur Frage der legis actio sacramento in rem. *Savigny Zeitschrift Rom. Abt.* 106. (1989) 106–151., és ZLINSZKY i. m. (1996.) 146. skk.

³ ZLINSZKY 1996. i. m. 177 sk., BENEDEK FERENC: *Derelictio, occupatio, usucapio*. (Jogtört. Tan. V.) Budapest, 1983. 7–31., uő: *Az actio Publiciana eredete és funkciója, Degré ek*. Budapest, 1995. 37–58.

⁴ XII t.t. VI. 6/b, Paulus Vat. Fr. 50., ZLINSZKY 1996. i. m. 179.

⁵ ZLINSZKY 1996. i. m. 160., ZLINSZKY JÁNOS: *Zur Frage der Verschollenheit im römischen Recht*. (A. Ant. Acad. Sc. Hung. VIII. Fasc. 1–4.) Budapest, 1960. 100.

Ennek a gondolatnak újabb alátámasztását nyújtotta R. Knütel professzor a fiatal római jogászok tavaly a PPKE Római jogi tanszéke keretében szervezett találkozóján tartott előadásában, „*Emptio rei speratae und emptio spei*” címen. Idézte a *Digesta* 18. 1. 8. töredékét Pomponius ad Sabinum liber 9. munkájából. A szöveg, amit itt tárgyalni, elemezni kívánok, a következő:

„*Aliquando tamen et sine re venditio intelligitur, veluti cum quasi alea emitur, quod fit, cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est: et quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intelligitur.*”

Esetenként dolog nélkül is létrejöhet adásvétel, pl. amikor mintegy esélyt vásárolunk. Ez a helyzet, mikor halfogás, madarászás, vagy a nép közé szórt ajándék elnyerésével keletkezett eredményt veszik meg. Ez érvényes adásvételnek minősül, tárgya a remény vétele. Ha azt a tárgyat, ami a nép közé szórt ajándék címen szereztek, valaki (a vevőtől) visszaperelné, a vételből az eladóval szemben nem keletkezik követelés (jogszavatosság!), mivel ezt (a kockázatot) hozzáértjük az ügylethez.

Sabinus civiljogot magyarázó munkájához írta Pomponius azt a kommentárt, amiből az idézet való. Sabinus *libri tres iuris civilis* műve az ősi quirítárjog, a sajátosan római magánjog legnevezetesebb összefoglalásának számított.⁶ Így a ránk maradt szövegben foglalt jog minden valószínűség szerint ebben a quirítár jogban gyökerezik.

Mi is az a ‘missilia’? Pomponius idejében többnyire cirkuszi játékok során – elvéve diadalmenetek során is – a tömeg közé szórt ajándéktárgyak, vagy azok elnyerésére jogosító „sorsjegyek”. Knütel Suetonius Nero életrajzára hivatkozva kimutatja, hogy e jegyek gyakran komoly értéket képviselő tárgyakra szóltak, hajót, ingatlant is lehetett így módon nyerni.⁷ Az intézmény eredete azonban a köztársasági diadalmenetekre megy vissza, amikor a győztes hadvezér a szenátus előzetes hozzájárulásával a zsákmányból, vagy akár maga vagyonából is szórt pénzt vagy ajándéktárgyakat a diadalmenetet szemlélő tömeg közé.

A tömeg közé szórt tárgyak a hadizsákmányból származtak. A hadizsákmány pedig, ősi jog szerint, közvagyonnak minősült.⁸ Amit a római polgár a közvagyonból kapott, ősi joga tulajdona, még pedig védett quirítár tulajdona lett. Az a jogi vita, hogy a tömegbe szórás révén derelictio-ja történik-e a közvagyonnak, amit aztán a megszerző okkupál, vagy egyelőre meg nem határozott címzett részére juttatás történik, ami a megszerzéssel – *capere* – lesz perfekt ügyletté, mellékes. Még Varro felsorolása szerint is a közvagyonból juttatás révén szerzéssel quirítár tulajdon keletkezik.⁹

⁶ ZLINSZKY JÁNOS: *Ius privatum*. Budapest, 1998. 100. és 88. j.

⁷ SUETONIUS: *A Caesarok élete*. Budapest, 1975. Nero, 11.: „Naponta egy sereg adományt szórt szét a nép között: ezer különféle fajtájú madarat, mindenféle enivalót, élelmiszer- és ruhaulványt, egyéb, arany- és ezüsthalmira, drágakőre, igazgyöngyre, festményekre, rabszolgákra, igavonó baromra és szelídített vadállatokra beváltható utalványokat; még hajókat, bérházakat, földeket is kisorsoltatt.” (Ford. Kis Ferencné)

⁸ ZLINSZKY (1998.) i. m. 134.

⁹ VARRO: *De re rustica*. 102., ZLINSZKY (1996.) i. m. 110., 150.

A ‘missilia’ révén tehát a közvagyonból történt juttatás. Azonban az a tény, hogy az ellenségtől megszerzett dolog közvagyonná, ‘res extra patrimonium’-má vált, és csak közjogi juttatási aktussal válhatott újra magántulajdonná, nem oldotta fel a dolgon már korábban fennállott quiritár tulajdon szerinti igényt. Így, ha a szétosztott vagyontárgyban valamelyik római polgár sajátját ismerte fel, amit ellenség elrabolt és most visszakerült, ‘evictio’-val, tulajdoni keresettel fordulhatott a juttatott ellen. Ha bizonyítani tudta tulajdonát a ‘legis actio sacramento in rem’, majd a ‘rei vindicatio’ során, vissza is kapta azt.¹⁰

A vonatkozó forráshely ezt a lehetőséget természetes adottságként kezeli és nem veszteget arra szót. Az ellenséges foglalás sem, majd a római zsákmányszerzés sem oldja fel a régebben fennállott quiritár tulajdoni igényt, az mindkettővel szemben abszolút módon érvényesül. A Pomponius kommentár kérdése arra vonatkozik, hogy annak, aki a tömegben az ingyen missiliát szerző juttatott nyereségét előre megvásárolta tőle, ha utóbb elperelték a vevőtől, van-e az adásvétel alapján igénye, jogszavatosság címén, az eladóval szemben.

Az eladónak az állammal szemben ebben az esetben nyilván azért nincs igénye, mert ingyenes szerző és a juttató nem volt rosszhiszemű. Ajándéktárgy viszi magával a terheit. Következik ebből is, hogy az árverési vevőnek, aki visszterhesen szerzett az államtól, a vételár visszakövetelésére nyilván adtak jogot. A közjogi adásvételben az ‘emptio-venditio’ későbbi polgári szabályai már a köztársaság derekán is érvényesültek, így a ‘periculum est emptoris’ vagy a kellékszavatosság, nincs okunk feltételezni, hogy a jogszavatossággal más lenne a helyzet.¹¹

Másként áll azonban a remény-vétel vevőjének helyzete. Ő fizetett az esetleges nyereségért. Kérdés, hogy elperlés esetén melyikük viselje a kárt, a vevő, azzal, hogy elveszti a vételárat, épp úgy, mintha nem nyert volna semmit az eladó, vagy az eladó, aki ez esetben köteles visszaadni legalább is a vételárat, hisz az általa eladott reménybeli tárgy valóssá vált ám utóbb jogi hibában szenvedőnek minősült.

Pomponius Sabinus alapján, vagy saját mérlegelése szerint, úgy dönt, hogy a remény-vétel kockázatában a megnyert tárgy hibái is bennfoglaltatnak, tehát ez esetben az eladó, noha kapott vételárat, nem csak hogy nyeresre és szolgáltatásra nem kötelezhető, hanem nyeres esetén másnak a szolgáltatására sem, mint amit ő nyert. (Sem mennyiség, sem minőség vonatkozásában.) Ha szavatós lenne, ez többletterhet jelentene a nyeréssel szemben. A megoldás a reményvétel szellemében helyes, Knütel is ennek bizonyítására idézte a forráshelyet.

Engem azonban a forrásnak a tulajdonvédelmi tartalma érdekelt. Az, hogy a többszörös helyzet változás után is – idegen zsákmányából római zsákmánnyá, majd kisorsolt nyereménnyé – a tárgyon fennálló római tulajdon nem változik. Ha az eredeti tulajdonos bizonyítani tudja, hogy a tárgy ex iure Quiritium az övé volt, vindikálni tudja azt, Pomponius idejében még időkorlát nélkül. A tulajdoni igény érvényesítését érintő ‘longissimi temporis praescriptio’ majd kétszáz év múlva kerül csak bevezetésre.

¹⁰ Erről a lehetőségről, ami Kaser relativ tulajdon elméletének gyökere volt, ZLINSZKY (1996.) i. m. 160 sk. szól részletesen. A Sabinus forráshely ottani álláspontomat, amit Besenyő András tankönyvében vitat, csak megerősíti.

¹¹ ZLINSZKY JÁNOS: *Ius publicum*. Budapest, 153. sk, ZLINSZKY JÁNOS: Kontrakte des ius publicum. in: *Collatio iuris Romani – H. Ankum ek. Amsterdam, 1996. 51–64.*

A római tulajdonvédelem a középkoron át folyamatosan érvényesült, noha a szigorún vett tulajdon-fogalmat a gyökeres (azaz jogcímes) birtok sokszor helyettesítette is. Sok más példa helyett álljon itt a török-háborúk végén a 'neo acquistica' eljárásokkal kapcsolatban Majthényi János *Regalium Causarum Director*, királyi főügyész a kincstár részére adott véleménye 1717-ből, amikor a Ciszterci rend Szentgotthárd birtokára vonatkozó alapítványi jogát mint gyökeres jogot „*ex radicali asse*” vélte értékelendőnek, és „*tam in formali, quam in ipso materiali*” „*iure postliminii*” visszaállítandónak minősítette.¹²

A római tulajdonvédelem ezen abszolút és szigorú szemléletén érdekes módon a polgári forradalmak ütötték az első rést, azzal, hogy a kereskedelmi forgalomban szerzőt, függetlenül attól, hogy tulajdonostól szerez-e, tulajdonossá minősítették, javára eredeti szerzőmódot alapítva. Ezt utóbb kiterjesztették a hatósági ingatlan-nyilvántartásban szereplőtől visszerhesen szerző jóhiszemű vevőre is, ugyancsak eredeti szerzőmódot konstruálva ezzel.

Közömbös, hogy az eladó ez esetben nem volt tulajdonos, áttörik a 'nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet' elvét, a piac védelmében, az ott ellenértékért vásárló védelmében. Hogy ennek során sérül a tulajdon szentsége, amelyet pedig ugyanezen polgári társadalom alapjogként értékelt, nem számít.¹³

A tulajdonjog védelme ugyan látszólag még erősítést is nyert a jog eszköztárában azzal, hogy a tolvaj és az orgazda elleni védelem átkerült a magánjogi védelem köréből a büntetőjogi védelem körébe (magándeliktum helyett közbűncselekménnyé minősítve). Ám ez a gyakorlatban nincs így. A büntetőjogban ugyanis érvényesül az ártatlanság vétele. Annak tárgyi bizonyítása helyett, hogy tulajdonos (volt), a sértett azt tartoznék bizonyítani, hogy a szubjektív bűnösség fennáll. Ez pedig számára, az érdekelt számára, többnyire lehetetlen, a hatóságot viszont az ő vagyoni vesztesége kevésbé érdekli.

A kérdést csak az oldaná meg, ha a piaci forgalomban érdekelt kereskedőt, vagy a tulajdonát alaptalanul nyilvántartásba vétetöt tennék felelőssé a tulajdon elvonásával keletkezett kárért. A piac tisztasága legalább annyira közérdek, mint árucserét lehetővé tevő működtetése. Ha eredeti szerzőmódot alapítunk a piacon vagy forgalomban vásárló védelmére, indokolt magándeliktumot, tárgyi kárfelelősséget alapítani a tulajdonától megfosztott védelmére. Csak akkor fogjuk újra elérni a tulajdonvédelem római biztonságát, ha ez a modern polgári jogban újra megtörténik.¹⁴

¹² THEOPHILUS HEIMB: *Notitia hist. de ortu et progressu Abbatiae s. ord. cisterciensis ad stum Gotthardum dictae*. Viennae, 1764., vö. ZLINSZKY JÁNOS: A szentgotthárdi ciszterci apátság kegyúri jogai és Pázmány Péter. In HARGITTAY EMIL (szerk.): *Pázmány Péter és kora*. Piliscsaba, 2001. 109–138.

¹³ NAGY CSONGOR ISTVÁN: Ingók tulajdonának nem tulajdonostól való megszerzése: omnes plus iuros... in Polg. jogi kod. VII/1 2005. 20–24.

¹⁴ ZLINSZKY JÁNOS: Alkotmányos tulajdonvédelem – biztonság a jogállamban – és a Ptk 118. §. In Polg. jogi kod. VII/1 2005. 18–19.